

”Instängdhetens nytta”

Kvinnors geografiska mobilitet under medeltiden,
och Mätta Ivarsdotters resor 1504–1511

Dag Retsö

- Why might not I come here, as well as into
another country... I am a single person,
and why may I not be with my friends anywhere?
- I understand you are not married.
- Then having no hindrance, why may not I go
where I please, if the Lord so will.

ANNA TRAPNEL,
inför rätta för lösdriveri i Cornwall 1654

”Det är sent på året och svårt för kvinnor att resa”. Så motiverade frälskvin-
nan Anna Arvidsdotter i november 1504 sitt förhinder att närvara vid riks-
föreståndaren Svante Nilssons och Mätta Ivarsdotters bröllop i Stockholm.
Men vari bestod det svåra? Att hon sände sitt brev från Borgholms slott på
Öland har sin betydelse; en resa till Stockholm skulle innebära att åtmins-
tone delvis fördes till sjöss, och sjöresor var med rätta fruktade företag under
medeltiden. Men Annas man såg sig inte förhindrad att göra resan. Samma
dag skickade han nämligen sitt eget svar på inbjudan från de trolovade, och
sade att han gärna ville komma.¹ Varför var inte han förhindrad? Varför reste
de inte tillsammans? Vi vet ingenting om Annas eller hennes mans person-
liga förhållanden till det blivande riksföreståndarparet, vi vet inte om Anna
framförde ett svepskäl för att inte komma. För en modern betraktare framstår
det dock som klart att Anna själv genom sin formulering angav skälet; hennes
reseförhinder berodde helt enkelt på hennes kön. Mannen ute och färdas,
kvinnan hemma vid härden. Är det en korrekt bild av medeltida kvinnors och
mäns mobilitet?

Rummet, genus och historieforskningen

Feministiska och marxistiska geografer har länge uppmärksammat rumslig
differentiering som ett uttryck för maktfördelningen mellan könen och en
metod för dess upprätthållande. Den första detaljerade feministiska diskus-

sionen om hur olika sorters rum (*spaces*) uppstår ur förhållandet mellan produktion och reproduktion, återfinns hos Alison Hayford. Hon har visat att hushållets ekonomiska och politiska funktioner i det kapitalistiska produktions sättet sögs upp av den offentliga sfären, traditionellt kontrollerad av män eftersom männen hade fler externa kopplingar och rörde sig i kapitalistiska produktionsrelationer. Kvinnor stannade kvar i hushållssfären.² Föreställningen om ett transparent, stabilt, fixerat och framförallt könlöst rum bygger enligt detta synsätt i själva verket på outtalade premisser koncentrerade på manliga rum, platser och landskap. En sådan homogen och oproblematiserad spatialitet förstärker genusrelationen eftersom den rumsliga strukturen inte bara är "an arena in which social life unfolds" utan också "a medium through which social life is produced and reproduced".³

Bland historiker har kvinnors resande och relation till rummet uppmärksamats alltmer under det senaste årtiondet. Stort intresse har ägnats åt reseberättelser som belyser europeiska 1800-talskvinnors möte med främmande kulturer, och den ömsesidiga roll som den framväxande imperialismen och dessa kvinnliga resenärer spelade för varandra.⁴ Motsvarande undersökningar för den förindustriella perioden är däremot färre och fångar andra aspekter av förhållandet genus-rum. Å ena sidan har de koncentrerats på strukturell mikronivå i form av studier kring arkitektur och stadsplanering.⁵ Mer specifika undersökningar av geografisk mobilitet har å andra sidan oftast saknat genusansats, och i den mån de haft en sådan, har intresset främst riktats mot den snävare kategorin "migration" (i motsats till "resor"), det vill säga den aspekt som rör permanenta flyttningar, till exempel furstliga brudfärder. Även enstaka, extraordinära resor som pilgrimsfärder har stått i fokus.⁶ Överlag har dock äldrehistoriker förhållit sig tämligen kallsinniga till det geografiska grundkonceptet "rum" som historisk kategori.⁷ De flesta framställningar av kvinnors allmänna villkor under medeltiden berör också, med få undantag, frågan ganska flyktigt.⁸ Medan det har konstaterats att det fanns en kvinnlig migration som var tämligen stor, måste man betrakta kvinnors 'vardagliga' geografiska rörlighet under medeltiden som ett ännu praktiskt taget helt orört område.⁹

Bakgrunden till detta förhållande ligger delvis i beskaffenheten hos de samtida källorna, som genom att utförligast beskriva mäns, i synnerhet krönta mäns, bedrifter, även har styrt inriktningen på forskningsarbetet kring personers resor och resemonster. Även om andra personer än kungar under senare år har blivit föremål för sådana undersökningar har könsgränsen ännu inte överskridits.¹⁰ Därmed har en intressant dimension av geografisk mobilitet under den förindustriella perioden förblivit utforskad, nämligen den könsbaserade.

Ändå är rummet en kategori som av flera anledningar borde vara av intresse

för medeltidens kvinnohistoria. För det första saknas inte relevanta källor; för Sveriges del erbjuder till exempel Sturearkivet stora möjligheter att studera en särskild kvinnas reseliv. En stor del av de brev som riksföreståndaren Svante Nilssons hustru Mätta Ivarsdotter lät skriva till sin man finns nämligen bevarade, och hon är därigenom troligen den medeltida kvinna vars livsöde är bäst dokumenterat i samtida svenska källor. För det andra var ju geografisk mobilitet under medeltiden inte i mindre grad än senare ett typiskt manligt attribut; tvärtom, den var i hög grad förknippad inte bara med manskönet utan även med politisk makt, i sin tydligaste form representerat av den så kallade kringvandrande kungamakten. En kartläggning av kvinnlig mobilitet skulle alltså kunna belysa kvinnors villkor och ställning i det feodala samhället ur en ny synvinkel, i synnerhet om man gör en kringresande kungs eller storvasalls hustru till föremål för undersökning.

Att manlig geografisk rörlighet dessutom kan främja kvinnlig makt är känt. David Herlihy har till exempel hävdad att kvinnornas växande inflytande över familjeegendomar under medeltiden sammanhängde med mäns högre geografiska mobilitet i samband med den militära och geografiska expansionen, eftersom de stabila elementens inflytande på samhället på så sätt ökade. Ett liknande samband har även kunnat konstateras för tidigmoderna svenska förhållanden.¹¹ I nybyggeområden förefaller ett ännu strängare samband mellan kvinnors ekonomiska ställning och deras geografiska rörlighet ha funnits. På Island kunde kvinnliga kolonistörer visserligen ta upp land precis som männen, men under mycket sämre villkor. Med hjälp av sitt skeppsfolk tilläts en man tända eldar på bestämda avstånd från varandra och på så sätt tillskansa sig så mycket land han kunde under en loppet av en sommardag. Kvinnors land skulle däremot markeras genom en mödosam runda med en ko i släptåg.¹² Detta exempel ger vid handen att både territorialitet, dvs. strategier för kontroll av människor genom kontroll av rummet, och mobilitet, dvs. strategier för kontroll av människor genom kontroll av deras rörlighet, tillämpades för att konstruera genus.¹³

Det tycks alltså som om manlig mobilitet och kvinnlig immobilitet förutsatte varandra, men också som att denna mobilitet kunde få motstridiga utfall för kvinnors möjligheter till inflytande över sin egen livssituation. En undersökning av kvinnors rumsliga mobilitet bör alltså främst inriktas på att försöka fastställa graden av rörlighet, och i vilken mån kvinnor skilde sig från män i detta avseende. Mer specifikt handlar det om att kartlägga i vilken mån kvinnor besegrade det på manliga premisser både objektivt och subjektivt könsuppdelade rummet samt de begränsande könsbarriärer som därigenom uppställdes. Att resa är inte bara att förflytta sig utan har även sociala och könsliga dimensioner.

Denna artikel tar sikte på att utforska en liten del av detta ämne, och tar

sin utgångspunkt i de poler kring vilka kvinnors rumsliga förehavanden rörde sig; bundenhetens ideal och mobilitetens praktik. Den geografiska mobilitetens funktion kommer här att uppfattas som tämligen oproblematiske; resor var, i en tid då ett fåtal människor kunde läsa och skriva, och då personliga sammanträffanden var den huvudsakliga metoden för att knyta personliga kontakter, en nödvändighet för att skapa sociala nätverk, samtidigt som mobilitet tillsammans med spatial erfarenhet och kontroll var manliga attribut. Makt kommer här att förstås i den vidgade och informella mening som Michelle Rosaldo i sin inflytelserika modell ställde i kontrast till det mer snävt formella och offentliga "auktoritet", två begrepp som tenderar att sammanfalla med begreppspar "privat sfär" respektive "offentlig sfär".¹⁴ Perspektivet inskränker sig till en enskild kvinna och artikeln gör inte anspråk på någon allmängiltighet; snarare är syftet att påvisa möjligheterna av en sådan studie genom att fokusera på en av de få verkligt synliga kvinnorna i svensk medeltid. Inskränkningen förklaras också av källornas betoning på de högre stånden. Tidsmässigt begränsas undersökningen till den period då Mätta var riksföreståndarhustru, det vill säga mellan hennes och Svantes bröllop i november 1504 och Svantes död på nyårsaftonen 1511. Frågeställningen kan sammanfattas i fyra punkter: Hur omfattande var hennes geografiska mobilitet? Finns det något rumsligt eller tidsmässigt mönster? I vilken utsträckning reste hon på egen hand? Till vilken typ av platser gick hennes resor, och vilka syften hade de – rörde de hennes egna eller hennes mans ärenden?

Kvinnors geografiska mobilitet under medeltiden

Allmänna villkor

Graden av geografisk mobilitet under europeisk medeltid har diskuterats ganska livligt. Överlag är man överens om att den var låg jämfört med senare tider, men högre än vad man vanligtvis tror.¹⁵ Möjligen beror de olika synsätten på att man inte tillräckligt noggrant skilt mellan olika typer av mobilitet. Det torde också vara klart att mobiliteten ytterst bestämdes av omständigheter som låg bortom köns- och klassgränserna, främst kommunikationernas materiella förutsättningar. Under godsekonominns höjdpunkt var säkerligen också de flesta människor hänvisade till begränsade, sinsemellan relativt isolerade geografiska utrymmen. Sådana förhållanden rådde långt fram i tiden som en av de "innombrables permanences [...] à la base de la vie quotidienne", som Fernand Braudel med ett för *Annales*-skolan karaktäristiskt uttryckssätt kallade det.¹⁶ Ännu på 1600-talet kunde engelska bönder inte ge vägfarande vägledning för mer än 30-50 kilometer av färdvägen, vilket säger en del om deras geografiska horisont.¹⁷ Enligt det fåtal undersökningar som gjorts av geografisk mobilitet i det svenska bondesamhället, tycks den normala ak-

tionsradien för bönder ha varit mer eller mindre konstant till åtminstone in på 1700-talet; i sina normala livsuppehållande göromål har de bara undantagsvis rört sig längre från hemorten än ett femtiotal kilometer.¹⁸ Men i skuggan av feodalsamhället fanns också personer som levde ett ambulerande liv, främst kyrkans män och monarkerna i kungariket som ännu saknade fasta huvudstäder. Från och med 1100-talet märks dessutom en förändring i riktning mot en generellt ökad mobilitet i spåren av den religiösa och kommersiella stimulansen till uppkomsten av nya sorters resenärer och nya sorters resmål, och de teknologiska förbättringar av kommunikationsmedlen som gjorde det möjligt att nå dem.¹⁹

Inom ramen för de allmänna villkoren för samfärdsel rådde också en differentiering baserad på köns- och klasstillhörighet. Män ur alla samhällskategorier kunde i kraft av genusbestämda befattningar och sysslor få många anledningar att företa längre resor som korsfarare, krigsfolk, legoknektar, handelsresanden, sjömän, sändebud och kringvandrande dagsverkare, eller som predikanter, fåraherdar, pilgrimmer och biskopar på visitationsresor. De flesta kvinnliga sysselsättningar var däremot knutna till gårdshållning, husarbete, gästgiveri, minuthandel, bakning, bryggning, och därmed stationära och hemmabundna till sin natur, något som bland annat framgår av Barbara Hanawalts kartläggning av dödsolyckor i England under medeltiden.²⁰ Av svenska mirakelberättelser att döma verkar det visserligen som om allmogekvinnors geografiska horisont i det glesbefolkade Norden varit något vidare än i de mer tätbefolkade delarna av Europa; betesmarker och utängar låg helt enkelt längre bort från hemmet.²¹ Men det stora flertalet kvinnor under godsekonomin herravälde, dubbelt bundna till torvan genom livegenskap och äktenskap, och tyngda av familjeansvarets och jordbrukets stationära börda, torde ha varit hänvisade till ett liv inom ett litet geografiskt område, och inte rört sig utanför den snäva omkrets av hushållsplatser som arbetsfördelningen mellan könen tecknade.²²

I princip kunde bara en längre resa komma ifråga för en medeltida kvinna under hennes livstid, pilgrimsresan till någon av kristenhetens heliga orter, en möjlighet som dock nästan helt var förbehållen högreståndskvinnor. Vissa kvinnliga eremiter och *vagantes* levde visserligen också kringvandrande liv, men inte mycket är känt om vare sig deras antal, livsbetingelser eller geografiska horisont. Det stora flertalet av dem torde ha ansetts befinna sig i ingenmanslandet mellan en inrutad lanttillvaro och en odefinierad stadstillvaro, men, i motsats till den sorts fritt kringströvande manliga vagabonder som Don Quijote representerar, förknippades de inte med någon hjältestatus utan med en subversiv livsföring i samhällets marginal. De gropiga, slingrande och vindpinade kommunikationslederna till lands och till vatten, omgärdade av mer eller mindre verkliga faror och mystik var alltså, i likhet med slagfältet,

idrottsarenan och *the frontier*, en plats för mandomsprov, mod och virilitet. I den mån kvinnor återfanns i det medeltida reselivet var det i dess infrastrukturella ytterkant, antingen på det materiella planet, som innehavarskor av värdshus eller initiativtagare till resandet av runstenar längs allfarvägarna, eller på det andliga planet, framför allt i anknytning till sjöfart. Där kunde de i sin tur återfinnas i så skilda funktioner som skyddshelgon, som St Gertrude av Nivelles, och dess motsats, de homeriskt hotfulla amazonerna vid Östersjökusten som Adam av Bremen talade om.²³

Idealet

Den världsliga, höviska medeltida litteraturen framställer ju i regel kvinnor som lustobjekt, men även i den andligt uppbyggande figurerar de som passiva mål för mäns resor. Den tyske historikern Rolf Bräuer har visat att även när hjältinnorna i de episka verken själva reser, till exempel på brudfärd, gör de det egentligen inte självständigt och aktivt på mäns vis, utan beledsagas eller medförs passivt.²⁴ Nanna Damsholt har också noterat att kvinnor i danska helgonlegender visserligen inte framstår som förhindrade att företa långa resor, men att det geografiska rum i vilket deras scener utspelas i till exempel Knudslegenden ändå förefaller snävare i omkrets än männens. En liknande tendens kan spåras i svenska mirakelberättelser.²⁵ I preskriptivt sedelärande texter framstår rentav kvinnans hela välbefinnande som beroende av orörlighet, ja, till och med av ett dämpat och behärskat kroppsspråk. Det kan inskjutas att detta ideal i princip inte var könsspecifikt. Det framfördes även för män i bland annat benediktinska regler mot manliga så kallade *gyrovagi*-munkar; det var inte alltid lätt att skilja en from vandrarpredikant eller pilgrim från en ren vagabond.²⁶ Men föreställningen om kvinnokönets *infirmitas* – kvinnokroppens naturliga otålighet och skörhet och kvinnosjälens oro och instabilitet – gjorde att kvinnor på resande fot ansågs kunna utsättas för särskilt riskabla påfrestningar med fysiskt och moraliskt fördärv som följd. Stöd för det kunde man finna hos så skilda auktoriteter som Bibeln (där till exempel Jakobs dotter Dina, som givit sig ut ”för att besöka landets döttrar” men blivit lägrad och kränkt av hövdingasonen Sikem framhölls som exempel på hur kvinnliga resenärer riskerade sin dygd), och den folkliga muntliga litteraturen (”ut som valfärderska, tillbaka som hora”, enligt ett tyskt ordspråk).²⁷ Det instängda livet, i hemmet eller allra helst i ett kloster, ansågs därför vara till kvinnors bästa. Detta ideal framställdes i form av en nedvärdering av det yttre och en upphöjelse av det inre i alla så kallade jungfruspeglar – pedagogiskmoraliska skrifter riktade till kvinnor – och framhölls där som universellt och giltigt för kvinnor av alla stånd.²⁸ I en tysk benediktinsk jungfruspegel som i slutet av 1400-talet översattes till svenska av Vadstenamunken Mattias

Laurentii görs det dessutom klart att värdet av denna norm var oberoende av den enskilda individens fria vilja. När den kvinnliga interlokutören ifrågasätter ”jnnelykkilsins nyttelighet”, det vill säga ”instängdhetens nytta”, svarar hennes andlige vägledare: ”Är det så att en nödgad tjänst utesluter de helga friheterna för henne som är instängd, det vill säga att hon hellre ville givas sin egen vilja och fara vart hon vill än att så vara bunden, då är det likväl bättre att hon är inlåst”.²⁹

Faktisk mobilitet

De normativa texterna skymmer en vardagspraxis av ett delvis annat slag. Paradoxalt nog var det just inom den religiösa sfären som de största möjligheterna för kvinnor till längre resor yppade sig. Trots begränsningar har en diskret tradition av kvinnlig, religiöst betingad mobilitet funnits ända sedan senantiken. Svenska mirakelberättelser innehåller visserligen flera exempel på att det kvinnliga vallfärdandet var vanligare på en lägre geografisk skala, centrerad kring de lokala helgonen, och ofta i sällskap med den äkta mannen, vilket säkerligen sammanhänger med de kortare avstånden.³⁰ Men inte mindre än 25–30 procent av pilgrimmerna till St Jakobs grav i Santiago de Compostela i Spanien har också visat sig vara kvinnor, och för vissa av dem, till exempel den hängivna engelskan Margery Kempe, var vallfärdandet rentav en levnadsstil.³¹

Långresor med religiösa motiv kunde också företas till andra platser. I Ansgars levnadsbeskrivning omtalas den fromma Katla som på sin mors uppmaning begav sig till den stora handelsstaden Dorestad i Friesland för att dela ut sina ägodelar till kyrkor och kloster. Där ägnade hon sig också tillsammans med andra kvinnor åt kringströvande givmildhet.³² För gifta kvinnor fordrades mannens samtycke till sådana långresor, men såväl Bonifatius som franciskanermunken Berthold av Regensburg, som själv var vandrarpredikant, fann det nödvändigt att också rekommendera ett generellt förbud mot långa pilgrimsfärder för kvinnor i syfte att skydda dem.³³ Att döma av samtida källor kunde det i viss mån vara befogat, även om de trakasserier och regelrätta hot som exempelvis Margery Kempe blev föremål för inte härrörde från otrogna muslimer utan från kristna manliga pilgrimsfränder, till och med av kyrklig dignitet, som bland annat bad henne åka hem och spinna och karda som andra kvinnor.³⁴ I ett av Birgittamiraklerna framgår också hur reella farorna för kvinnor på resande fot kunde vara. Två skånska vallfärderskor på hemväg från Vadstena antastades i Småland av en skogsman, som tvingade dem till en göl för att dränka dem, men två andra kvinnor, ”strövandes kring i ödemarken” kom och skrämde iväg honom.³⁵

Orsaken till att kvinnliga långfärdspilgrimer ändå förekom skall troligen

sökas i ett successivt försvagat motstånd från kyrkliga auktoriteters sida. Vallfärdandet var ju trots allt en kringvandrande form av eremitism med en karaktär av rigorös asketism som kyrkan kunde ge åtminstone sitt tysta godkännande till, eftersom sann kristen dygd låg förborgad där i samma mån som i den rumsligt stabila benediktinska klostertraditionen. Att som kvinna trotsa sin kropps naturliga bräcklighet och konfrontera sig med vallfärdandets strapatser ansågs av vissa till och med särskilt beundransvärt. Den Heliga Birgittas mödosamma trettiodagarsvandring till helgongraven i Nidaros är ett exempel på det, och det var just med sådana motiveringar som den spanske munken Valerius i slutet av 600-talet beundrande skrev om galiciskan Egeria, som 300 år tidigare givit sig ut på vallfart till Det heliga landet.³⁶ Sådana kvinnoupphöjelser är dock, som Alcuin Blamires visat, snarare riktat till en manlig publik, och upphöjer i själva verket inte kvinnan utan manliga egenskaper hos kvinnor; det är kvinnans förmåga att förvärva manliga egenskaper som gör dem lovvärda.³⁷

Många kvinnor anslöt sig också till senmedeltidens mer flexibla och öppna former av religiöst liv som bland annat lättade på klosterlivets rumsliga bundenhet. Denna mer världsliga och profana religiositet gjorde att nunnor i ökande grad kunde lämna klostren och även fritt resa omkring för olika världsliga göromål, åtminstone tills reformrörelsen *devotio moderna* i slutet av 1300-talet åter stramade upp villkoren både för andliga och världsliga kvinnor. Redan år 1300 förbjöd påve Bonifatius VIII nunnor att lämna klostren.³⁸

Utanför den religiösa sfären var kvinnors mobilitet starkt beroende av social tillhörighet och civilstånd. För de högre ståndens gifta kvinnor, särskilt kringvandrande kungars hustrur, kunde resor bli både långa och många, åtminstone inom kungarikets gränser. Kimberly LoPrete har noterat att högreståndshustrur följde sina män på deras rundresor i sina domäner, men att de vanligen bara medföljde på större resor och genom sin uppenbarelse främst underströk sina mäns prestige.³⁹ Flera medeltida europeiska drottningar medföljde också sina män på korståg till Palestina, vilket gestaltar två olika genusbetingade former av religiöst resande, den kvinnligt fromma och den manligt krigiska.⁴⁰ Bland resande handelsfolk varierade kvinnoinslaget starkt mellan olika städer. Det var till exempel stort i Florens men närmast obefintligt i Regensburg och Montpellier. Hansastädernas köpmän förefaller mestadels ha gjort sina handelsresor utan kvinnligt sällskap, och inte ens de kvinnor som själva bedrev fjärrhandel reste ut. I städer där de verkligen tog aktiv del i handelsresorna, som i Köln, var deras geografiska horisont ändå snävare än deras manliga kollegors.⁴¹ En annan kategori kvinnliga långresenärer var de ofrivilliga – slavinnorna eller de bortrövade – personifierade i Boccacios *Decamerone* (andra dagens sjunde berättelse) i form av Alatiel, den "babyloniska" prinsessan som tillbringade fyra år hos nio olika män runt

om Medelhavsområdet. Den flamländske Franciskanermunken Vilhelm av Rubruk påträffade 1254 vid den mongoliske storkhanens hov i Karakorum en tysk slavinna och en kvinna från Lothringen som tillfångatagits tretton år tidigare under den mongoliska invasionen av Ungern.⁴² Ett motsvarande exempel är Katarina Magnusdotter, en turkiska som bortrövats av kristna till Neapel och sedermera hamnat i Vadstena kloster.⁴³ För ensamma kvinnor, till exempel änkor, torde längre resor ha varit uteslutet. Men Gustav Vasas dotter Cecilia reste till England upprepade gånger och Linda Lomperis har framfört hypotesen att den berömde engelske 1300-talsresenären John Mandeville i själva verket var en kvinna förklädd till man.⁴⁴

Mätta Ivarsdotter

Den danska historikern Thelma Jexlev påpekade för mer än två decennier sedan att Mätta Ivarsdotter hör till de senmedeltida skandinaviska kvinno-profiler som förtjänar en större uppmärksamhet.⁴⁵ Tyvärr har uppmärksamheten i stort sett klingat ohörd sedan dess, vilket är en smula egendomligt. För det första är källaget som redan nämnts ovanligt gott. Gudrun Utterströms filologiska avhandling från 1968 är den enda systematiska undersökning hittills som baserats på Mättas efterlämnade brev, men det är egentligen inte Mätta själv som är huvudpersonen där utan de skrivare som utformade texterna. När det gäller historieforskning kvarstår det faktum att det som hennes ovanligt levande brev har att säga hittills inte har utnyttjats till fullo i svensk medeltida historiografi. Ett intressant bidrag till kunskap om medeltidens genusstruktur har därmed lämnats praktiskt taget orört, trots att den för medeltida svenska källor relativt stora detaljrikedomen i dem belyser flera aspekter av en medeltida kvinnas livsvillkor.

För det andra representerar Svante Nilsson den sorts svaga manliga regenter om vilka det från den europeiska kontinenten är känt att deras obeslutsamhet ofta innebar möjligheter till större påverkan inom den offentliga politiken för deras hustrur.⁴⁶ Det är till exempel betecknande att den historiska forskningen kring hans tid länge var inriktad på de personer som ingick i den informella rådsrets han omgav sig med, och vilkas namn överskuggar Svantes eget med flera ingående biografiska undersökningar som resultat. Men att dessa i vissa fall kanske blivit omotiverat vidlyftiga blir påfallande tydligt genom att en av de som figurerade i denna parallella rådsstruktur, den som stod riksföreståndaren allra närmast, faktiskt var en kvinna och därför kanske den mest intressanta.

Mätta Ivarsdotter var danskfödd lågfrälsekvinnas som genom sitt äktenskap med Sveriges riksföreståndare trädde rakt in i storpolitikens centrum. Hon blev änka sammanlagt tre gånger, innehade förläningar, ägde flera gods och

egna skepp. Hon deltog aktivt i riksstyret, var tidvis ansvarig för Stockholms slotts försörjning och reste till Finland på Svantes officiella vägnar. Men hennes liv uppvisar också många genustypiska drag, och för sin sociala position stod hon i stark beroendeställning till sin man. Lika inflytelserik som hon varit som gift, lika försvarslös blev hon som änka, inblandad i en utsiktslös konflikt med sin styvson Sten Sture den yngre. När hon slutligen återvände till sitt födelseland omkring 1515 blev hon föreständerska för ett kloster, och levde ytterligare ett tiotal år innan hon vid en ålder av mer än 60 år gick ur tiden.

I eftervärldens ögon har hon ofta framstått som en maktfullkomlig och arrogant personifiering av gängse stereotyper för illasinnade kvinnor, en bild som, precis som Jexlev påpekade, förmedlats av manliga historiker, och vars närmaste ursprung är den danske 1800-talshistorikern Carl Ferdinand Allen. Han noterade att svenska historiker som regel dömt Mätta hårt, men hävdar själv att ”der i hendes hele Levnetsfærd har været Meget, som kunde forandlede og tildeels retfærdiggjøre de strenge Domme, der ere blevne fældede over hende” och kallar henne ”[s]ledsk, rænkefuld og hævnjærrig”.⁴⁷ Som Hans Gillingstam noterat framstår dock Allens karaktäristik av Mätta som märkligt starkt överdriven och överensstämmer inte med den bild man får av henne genom hennes brev.⁴⁸ Allen kunde till exempel inte låta bli att spekulera över sanningshalten i ryktena om att Mätta skulle ha giftmördat Sten Sture den äldre, eller att hon skulle ha begått äktenskapsbrott med Svante Nilsson då hon ännu var gift med Knut Alfsson. Det är dock påståenden som saknar stöd i samtida källor.⁴⁹

Källorna

Vår kunskap om Mätta Ivarsdotter och hennes samtid grundar sig nästan uteslutande på den brevsamling som idag kallas Sturearkivet, i huvudsak bestående av Svante Nilssons och hans son och efterträdare Sten Sture den yngres efterlämnade handlingar, bland vilka således även Mättas skrivelser till sin man återfinns. Egentligen utgörs samlingen av rester av flera separata arkiv, vilket delvis förklaras av att en sammanblandning av olika akter och handlingar skett i danska Geheime-archivet, där de hamnade efter att under oklara omständigheter ha förts ur Sverige på 1520-talet.⁵⁰ Av Mättas eget arkiv återstår endast 14 brev, och det är frapperande att inget av privatbrevet kommer från Svante, trots att 17 sådana omnämns i de som bevarats.⁵¹ Ytterligare elva brev från andra avsändare, inklusive ett från Sten Sture den yngre, omnämns på samma sätt men är idag även de försvunna.⁵² Bakgrunden till Sturearkivets nuvarande sammansättning är dunkel, men det verkar troligt att huvuddelen av Mättas arkiv försvunnit någonstans i Danmark dit hon kanske

själv förde det vid sin hemresa omkring 1515. Att vi över huvud taget är så väl underrättade om Mätta Ivarsdotters liv i Sverige måste alltså betecknas som en ren tillfällighet, och det är tankeväckande att vi knappt hade vetat något alls om vare sig henne eller hennes samtid om Sturearkivet hade mött samma öde som det beramade riksregistraturet och de andra riksregenternas arkiv. Andra samtida källor belyser nämligen hennes liv endast mycket sparsamt.⁵³ Det är bara genom sitt äktenskap med Sveriges riksföreståndare som Mätta så att säga stiger ut ur de svenska medeltidskällornas dunkel och ut i Sturearkivets starka belysning.

Av Mätta Ivarsdotters brevtexter finns femtionio bevarade, och av dem är tretton odaterade *cedulæ* eller bilagor till huvudbrev. Sammanlagt rör det sig om 46 bevarade brevöversändelser från Mätta, varav 33 härrör från hennes tid som Svante Nilssons hustru. Samtliga brevtexter utom en har publicerats av Gudrun Utterström.⁵⁴ Alla brev utom ett är adresserade till Svante Nilsson, och ytterligare fyra har tillhört dennes arkiv; två omnämns och av de två andra återstår bara bilagor.⁵⁵ De allra flesta av breven är skrivna av Daniel Grott, men mot slutet av perioden utnyttjade hon i ökande grad den gamle Stegeborgsfogden Jakob Andersson, främst beroende på att Daniel komprometterats i samband med ett mord på en ärkebiskopens frände. För övrigt tycks det inte som om Mätta själv kunde läsa och skriva; i ett brev till sin make förklarar hon dröjsmålet med svaret med att hon inte hade någon som kunde skriva åt henne.⁵⁶

Genus och mobilitet i Mätta Ivarsdotters brev

Innehållsmässigt präglas Mättas brev tydligt av den dubbla roll hon hade gentemot sin man – medhjälpare i ämbetet och äkta maka. Men distinktionen mellan det offentliga och det privata är inte klar; istället glider ständigt återkommande teman över i varandra. Sekvensen i dessa temans förekomst varierar, men påfallande ofta inleds breven med en personlig klagan över att Svante skriver så sällan till henne och vilken oro för hans liv och hälsa det åsamkar henne, varefter hon ber om snara underrättelser. Därefter förmedlar hon egna nyheter, som mestadels rör storpolitiska, ekonomiska eller administrativa ärenden, ofta följt av goda råd på dessa områden, och sedan av råd som rör hans personliga välgång och fysiska hälsa, inte minst hur han bäst skall skydda sig mot attentat. Hur hennes kvinnoroll och rådgivarroll flyter samman framgår bäst av ett brev från juni 1504, i vilket hon som trolövad varnar honom för den osunda mat som riddare brukar förtära: "Intet kan snarare fördärva en herre och ett helt kungarike än onyttig kost och tåring."⁵⁷ Ibland berör hon sina egna privata affärer, men inte minst visar hon sig som administratör; hon har synpunkter på personalfrågor vid slotten och godsens,

fungerar som förmedlande länk mellan personer som önskar utverka något av riksföreståndaren, och har ibland en slags sekreterarfunktion då hon på Svantes vägnar öppnar och läser brev till honom. Såväl hösten 1507 som sommaren 1509 hade hon överinseendet av försörjningen på Stockholms slott, och under andra hälften av 1510 var hon i Finland på ett liknande uppdrag; tydligen hade hon stort inflytande över detta även på andra fatabursslott där hon vistades, till exempel Västerås. Inte sällan har hon också synpunkter på Svantes egna resor; var hans närvaro är påkallad, vart han borde bege sig, och till och med vilken färdväg han borde ta.⁵⁸

Ett tydligt genomgående drag i Mättas brev är hur Svante utövar auktoritet över Mättas rumsliga rörlighet. Redan ett drygt år före bröllopet lät hon skriva: "Käre bror, jag beder Eder kärligen att I skriven mig till vad tid jag skall komma till Eder, då vill jag mig där gärna efter rätta."⁵⁹ Under våren 1504 fick hon fyra skrivelser från Svante med innebörden att hon skulle bege sig till Arboga och sedan till Stockholm, men själv hoppades hon att Svante inte skulle insistera eftersom hon inte tyckte sig ha något i Stockholm att göra. Hon bad också om hans lov att få följa med en jungfru Katarina hem, förmodligen till Norge.⁶⁰ I oktober 1511 skrev hon: "Jag beger mig icke från Svartsjö förrän jag får Eder vissa skrivelse."⁶¹ Mätta hade inget emot Svantes anvisningar och bemyndiganden på detta område, och anger i flera brev anledningen. I ett, från juni 1508, lovar hon lyda Svantes befallning att bege sig till Svartsjö och låta jungfrurna bli kvar där tills han sänder bud efter henne, och tillägger: "... så allstinges gärna jag det göra vill; känne Gud i himmelriket att det är mig ganska svårt att så ofta ifrån Eder vara."⁶² Under Svantes långa vistelse i Finland sommaren 1504 klagade hon: "Det kan aldrig vilas i ro utom där I äre, och aldrig hade jag trott att mitt elände och bedrövelse skulle vara mig så stor som hon nu är, Gud tröste mig i allt mitt elände", och i ett annat brev närmar hon sig blasfemin: "Hade jag haft så stor längtan efter Vår Herre som jag haver haft efter Eder denna fastan, då hade jag [redan] varit hos honom eller han hos mig."⁶³ Även här tycks samma typiska könsrollsmönster framträda som i fallet med Anna Arvidsdotter på Borgholm – man anar en hustrus otåliga vankande av och an i väntan på en signal från sin strängt upptagne man, statsmannen och härföraren, på att det finns utrymme i hans pressade schema för ett möte.

Beträffande Mätta själv innehåller breven visserligen ganska lite information om resor som sådana. Men belägg för en persons vistelse på två olika orter vid två specifika tidpunkter, utgör ju tillsammans vittnesbörd om att en resa har ägt rum. Det är alltså främst brevens datering i den mån de innehåller dag, år och ort samt att brevutfärdarens identitet säkert kan fastställas, som tillhandahåller koordinaterna för Mättas uppehållsorter vid olika tidpunkter. Härvidlag är Sturearkivet en tämligen god källsamling eftersom merparten

av det består av slutna pappersbrev där, i motsats till öppna skrivelser, tillförlitligheten i detta avseende är hög.⁶⁴

Den materiella infrastruktur, som hennes resor kan förväntas röra sig i, utgjordes av hennes egna gods (framför allt morgongåvan Hörningsholm på Mörkö i Södermanland samt Bosgården i Söderköping), de främsta av de kronoförvaltade slotten (Stockholm, Västerås, Åbo samt, före 1507, Örebro, och, efter 1510, Kalmar och Borgholm), Svantes släktgods Ulvåsa och Eknäs i Östergötland samt Eksjö i Småland, hans personliga förläning Svartsjö på Färingsö i Mälaren, Gäddeholm i Södermanland, som han förvaltade för sin förra hustrus bror, samt, för tiden efter sommaren 1510, svärsonen Axel Larssons (Tott) arvegods Edeby i Ripsa socken i Södermanland och Årsta på Södertörn.⁶⁵

Mätta Ivarsdotters resor: Geografiska och kronologiska mönster

Mättas dokumenterade resor under de sju åren 1504–1511 (se Appendix) täcker en sammanlagd längd av nästan 7.900 kilometer eller i genomsnitt 1.128 kilometer per år, beräknat på det moderna vägnätet. Tar man i beaktan hur det medeltida vägnätet såg ut bör det vara betydligt mer, kanske ytterligare en tredjedel. Om man tar det bäst dokumenterade året, 1507, som representativt skulle det betyda en sammanlagd längd på mer än 9.500 kilometer. Det är visserligen bara ett räkneexperiment, men det står klart att Mättas geografiska mobilitet i strängt fysisk bemärkelse troligen inte har varit mycket mindre än hennes mans; i vissa fall har de ju till och med rest tillsammans ganska långa sträckor.

Hennes resemönster koncentreras dock tydligt till Mälardalen och vissa centrala punkter – Stockholm, Västerås samt Svartsjö. Den i särklass mest trafikerade sträckan är Västerås–Stockholm, och om man betänker att Svartsjö dessutom ligger på den rätta linjen mellan dessa två orter framstår Mälardalen än tydligare som hennes geografiska rum. Därtill har hon vid åtminstone tre tillfällen besökt Svantes gods i Östergötland och Småland. Vare sig Mättas gods Bosgården i Söderköping, hennes svärsons gods Edeby och Årsta eller Gäddeholm förekommer dock i materialet. Det är också värt att notera att morgongåvogodset Hörningsholm inte förekommer oftare än tre gånger. Kanske var det för att det låg något avsides i förhållande till den trio som Stockholm, Västerås och Svartsjö bildar, och som då framträder desto tydligare som hennes geografiska rum. Med tanke på att alla tre tillfällena inträffar under de i övrigt sämre dokumenterade sista åren av Mättas äktenskap med Svante, tycks det också som om hon verkligen besökt Hörningsholm oftare då.⁶⁶

Mobilitet och makt

En sträng identifiering mellan kvinnor och hushållssfären enligt Rosaldos modell innebär i princip ett strängt samband mellan kön och geografisk mobilitet, eftersom den som är ansvarig för hushållet inte kan avlägsna sig speciellt långt, länge eller ofta därifrån. För allmogekvinnor är det heller ingen tvekan om att hemmasfären var synonym med ett relativt inskränkt geografiskt rum. Men Mättas resemönster tydliggör en mer komplicerad bild än så för gifta högreståndskvinnor. Även om deras samhällsposition var genusbestämd i samma grad som bondhustrurs, och även om de var bundna till hemmasfären med samma sorts ansvar för hushållet under mannens resor som de, kunde det för denna grupp kvinnor innebära långa och omfattande resor eftersom "hemmasfären" i deras samhällsklass bestod av en lång rad fysiska platser i form av gods som kunde ligga utspridda över ett mycket stort område. Den kringvandrande monarkens drottning – och här spelar det mindre roll att Mättas man aldrig kröntes till kung – hade genom sin mans ämbete dessutom tillträde till ytterligare ett antal platser, de kronoförvaltade slotten. Visserligen skulle man kunna förmoda att hennes geografiska mobilitet därför var högre än andra kvinnors i samma samhällsgrupp; hon var ju inte vilken högreståndskvinna som helst, utan hustru till riksföreståndaren vars "ämbetsrum" i princip omfattade hela kungariket. Men det är inte replipunkternas typ eller förvaltningsform som är avgörande, utan deras geografiska spridning. Däremot bestämdes i slutändan också graden av mobilitet för gifta kvinnor inom det högre jordägande ståndet indirekt av män, närmare bestämt makens och hans förfäders geoeconomiska strategier för godsförvärv. En ansvarsställning inom ramen för ett sådant gods- och slottskomplex innebar att ett kontinuerligt resande ingick som en nödvändig komponent i en hustrus "vardag". Den spatiala verklighet i vilken hushållssfärens aktiviteter inom denna samhällsklass utspelades, kunde därför motsvaras av en tämligen stor geografisk yta. När Mätta med administrativa syften ibland företog sina resor till familjegodsen i Östergötland och Småland i sällskap med sin man på dennes väg till rådmöten och krigsskådeplatser, som åren 1506 och 1507, reste de alltså så att säga sida vid sida men inom två sinsemellan åtskilda, genusbestämda sfärer. Att Mättas geografiska mobilitet på detta sätt var kopplad till husmorsrollen innebär visserligen att den till sin art skilde sig från hennes mans. Men det är också tydligt att *graden* av geografisk mobilitet för den skull inte skilde sig mycket från Svantes, utan för en högreståndskvinna som Mätta ökades den potentiellt med omfattningen av de fasta materiella tillgångar som hon och hennes man förfogade över, och hennes rumsliga horisont och geografiska erfarenhet blev nästan fullt jämförbara med hans, även inom ramen för en strängt genusbestämd offentlig-privat dualism. Inom denna samhällsgrupp

kan män och kvinnor sägas ha skilt sig föga från varandra ur denna synvinkel; geografisk mobilitet var genusneutral. Det innebär att kvinnors begränsning till hemmasfären inte automatiskt implicerar rumslig bundenhet, och att en differentiering mellan offentlig sfär och hemmasfär inte nödvändigtvis motsvaras av en dualism mellan manlig och kvinnlig mobilitet, utan snarare sammanhänger med klass än med kön.

Detta belyser svårigheten dels med att tillämpa begreppsparet offentlig-privat sfär i förmodern tid, något som påpekats upprepade gånger i såväl historisk som feministisk teoretisk litteratur, dels med att betrakta kvinnans ställning under medeltiden ur ett rent genusperspektiv. Det är tydligt att de arenor som termerna "offentlig sfär" och "privat sfär" avser, endast är spatiala metaforer vars konkreta manifestationer varierar med klass, och därmed bör betraktas som dynamiska, instabila och tidsbundna kategorier. Det förstärker också bilden av ojämlikhet mellan könen under medeltiden som ett resultat av, inte bara genus, utan även av klass och kultur.⁶⁷

En annan aspekt av Mättas resor tillsammans med Svante är den politiskt-psykologiska. Kimberly LoPrete har noterat att högreståndskvinnor följde sina män på deras rundresor i sina domäner, men vanligen skedde det bara på större resor och för att undertrycka männens prestige.⁶⁸ Som änka efter Knut Alfsson, mördad genom den danske kung Hans försorg, kunde Mätta genom sin blotta uppenbarelse lätt frammana minnet hos allmogen av denna vittomtalade händelse. Hon var en kvinna som fått utstå konsekvenserna av danskarnas grymheter och vars personliga öde lätt kunde göras till en gestaltning av deras offer. På så sätt skulle det psykologiska stödet för Svantes unionsfientliga politik kunna stärkas, och kanske därigenom villigheten att betala för den. Det finns också en konkret indikation på att hennes närvaro hade en sådan funktion. Hösten 1507 cirkulerade rykten om att en statskupp genomförts mot Svante. Men enligt ett brev från Västeråsfogden Olof Jonsson blev bönderna övertygade om osanningen i ryktena när Mätta, tillsammans med den valde biskopen i Oslo (som liksom Knut Alfsson drabbats av danske kungens folkfientliga metoder och gått i landsflykt i Sverige) reste genom Fjädrundaland.⁶⁹ Hennes framskridande i bygderna var alltså ett verkningsfullt element i lösningen av en politisk kris som hotade Svantes regim i dess viktigaste bas. Kanske fyllde också hennes och Svantes gemensamma resor funktionen av en moralisk förebild i form av den gode husbonden-härföraren, som med det allmännas bästa för ögonen och med sin pliktuppfyllande hustru vid sin sida, ständigt var på väg mot nya uppdrag i sin rättrådiga ämbetsutövning.

Mättas uppdrag som ansvarig på Stockholms slott bryter mot detta och är därför särskilt intressanta. Medeltida kvinnors inflytande förknippas ju ofta just med deras makars rörelsefrihet, genom att deras ansvar ökade när mannen

var ute på korståg eller vallfart. Att Mätta fick en hög position inom kronoförvaltningen var heller inget ovanligt med europeiska mått mätt. Vålborna kvinnor kunde få auktoritet att föra militärt befäl, och deras kön hindrade dem inte ens från att bli *domina* och vasaller.⁷⁰ Men även när de intog manliga ställningar, såsom militära befälhavare, var det inte på eget initiativ och rörde oftast inte offensiva militära fälttåg utan just försvar av fasta borgar.⁷¹ Ur den skandinaviska historien finns flera exempel på det; Bengt Stenssons hustru Kristina Magnusdotter, kung Hans Kristina, Sten Sture d y:s Kristina Gyllenstierna och Erik Turessons Gunnel Bese. Pauline Stafford har till och med antytt att kvinnors inflytande delvis är direkt relaterat till utbredningen av belägring som en ny sorts krigföring.⁷² Alla dessa exempel är verkningsfulla argument för bilden av medeltiden som en period då andra prioriteringar än genus fortfarande var viktigare, och att det feodalistiska paradigmet var så starkt att genusbarriärer slogs sönder eller åtminstone hindrades från att bli alltför dominerande.

Det är felaktigt att, som en del forskare, sätta hennes första förvaltningsperiod 1507 i samband med Svantes resa till Kalmar denna höst.⁷³ Det var naturligtvis inte Svantes frånvaro i sig som var den avgörande faktorn; Svante var inte fogde på Stockholms slott utan rikets föreståndare, hans frånvaro inträffade ofta och betydde inget. Sommaren 1509, då Mätta hade en liknande ställning, vistades till exempel Svante Nilsson i Stockholm. Att Mätta anlätades hösten 1507 sammanhänger troligen med flera händelser; en vakans på fogdeposten hade uppstått, och det förestående herremötet, där den mest naturlige inhopparen fogden Jon Jönsson utsetts att representera Svante och därmed var förhindrad att åta sig ställningen, krävde omfattande förberedelser. Allt tyder på att Mätta mot denna bakgrund inträdde som en naturlig kandidat, kanske för att hon redan gjort sig känd som en duglig administratör, kanske för att hon var kvinna och ansågs veta hur ett stort hushåll bäst skulle skötas. Under alla omständigheter var insättandet av en kvinna som slottsansvarig trots allt en ad hoc-lösning av vikariatkaraktär som aldrig avsågs vara permanent. Huruvida detta bör ses som en gränsöverskridande kvinnlig invasion i en offentlig sfär som var förbehållen män, eller som en uttänjning av den privata sfärens gränser in på fysiska platser som låg inom den offentliga sfärens gränser – fatabursslotten – kan inte behandlas här. Men det kan återigen noteras att dessa offentliga och privata "arenor" är spatials metaforer och inga avgränsade fysiska rum. Mätta vistades ju ofta rent fysiskt på fatabursslotten vare sig hon upprätthöll en officiell position eller ej. Stockholms slott var ju också, som Ingrid Hammarström visat, en problematisk del av Kronans finanser och krävde en skicklighet och erfarenhet som Mätta tydligen ansågs besitta, och det faktum att hon mer än en gång anförtroddes detta ansvar tyder på att hennes administrativa kompetens var hög.⁷⁴ Hon

kunde alltså överskrida gränsen mellan en offentlig och en privat sfär, inte för att hon nödvändigtvis var en "stark kvinna", utan för att gränsdragningen mellan dessa sfärer var notoriskt oklar under medeltiden. Det betyder också att en annan gräns – den mellan könsspecifika sfärer – måste ha varit oskarp.

Däremot fick detta gränsöverskridande konsekvenser för hennes geografiska mobilitet. Genom att träda ut ur, eller befrias från, hemmasfärens formella maktlöshet och träda in i den offentliga sfären förbyttes hennes ambulering, informellt maktutövande och geografiskt erfarenhetsberikande liv som regenthustru i en stationär tillvaro som slottsfru. I förhållande till Mättas normaltillvaro var det alltså i praktiken en form av husarrest, och livet för henne och alla de slottsfruar som inträdde i den manliga maktens sfär, närmade sig därmed det föreskrivna idealet av strängt begränsad rumsrig rörelsefrihet, vilket paradoxalt nog medförde ännu större inskränkningar än för dem som stannade kvar i den "kvinnliga" sfären. I rumsriga termer innebar Mättas inträde i den manliga sfären av offentlig makt att hon förlorade sin mobilitet och därmed tillgången till en viktig medeltida komponent till icke-officiell men likafullt reell makt. Den grundläggande mekanismen är fortfarande genusbetingad och har sin grund i villkoren för det manliga maktutövandet och ett av dess viktigaste medel under medeltiden, den geografiska mobiliteten. Bara ett hundratal år efter Mättas tid, på 1600-talet, skulle situationen redan vara en annan; snarare än att själva resa ut mottog då hovdamerna, "nyttigt" stillasittande och instängda på sina slott, sina besökare och lyssnade på deras petitioner.⁷⁵

Sedd i sin helhet speglar Mättas livsresa en geografisk erfarenhet som förmodligen överträffade de flesta samtida mäns. Hon bodde under senare delen av sitt liv ett drygt decennium i vart och ett av de nordiska rikena. Det är därför ganska ironiskt att en hängiven skandinavist som Carl Ferdinand Allen i denna anmärkningsvärda och gränsöverskridande geografiska mobilitet bara fann utslag av rastlöshet och obeständighet, med en ordalydelse som ekar av medeltidens eget kvinnofientliga *infirmitas*-argument.⁷⁶ Mätta, vars liv kantades av politiska mord och uppsplitande tvister, och som genom giftermål och resor överskred gränserna mellan tre rikena som aldrig riktigt fann sig i att sammanokas, gestaltade ju i själva verket mer än någon annan person den senmedeltida skandinaviska unionstiden och själva enhetstankens paradox – idealet och dess besvärliga realitet. På likartat sätt utmanade hon även ett annat medeltida ideal och gav det verklighetens annorlunda form – nyttan för en kvinna av att vara instängd.

”The Benefit of Confinement’: Women’s Geographical Mobility in the Middle Ages and the Travels of Mätta Ivarsdotter 1504–1511”

Female travel in medieval times, as opposed to other forms of geographical mobility such as migration, has been given relatively little attention by scholars. This article attempts to illuminate the issue, and the possibilities of its further exploration, through an analysis of the travels of Mätta Ivarsdotter, the wife of Sweden’s regent 1504–1511 Svante Nilsson. The pattern of her travels shows that the degree of geographical mobility for a woman of her social standing was rather high, probably even as high as that of her husband, and that although gendered division of labour limited her to a domestic sphere, that did not constrain her in terms of spatial mobility and experience. On the contrary, the delegation of women to the domestic sphere meant for medieval women within the upper classes, where the domestic sphere consisted of a great number of spatially dispersed mansions and properties, often that such a responsibility entailed precisely a wide geographical experience and horizon. The result enforces earlier scholarly criticism against the simplistic use of the ‘domestic/public’ dichotomy to explain women’s situation in the Middle Ages. Furthermore, when Mätta did transcend the domestic/public border by becoming, on at least three occasions, chief responsible for two of the realm’s most important castles, her potentially powerful position as a geographically mobile regent’s wife within the female/domestic sphere was substituted by a position of an immobile castle commander within the male/public sphere, which, paradoxically approached the immobility and thereby powerlessness proscribed by Medieval idealistic thought on gender.

Keywords: Geographical mobility, Middle Ages, gender, public/private sphere, Mätta Ivarsdotter, Sweden

Noter

- 1 Sturearkivet 628, 627 (RA).
- 2 Alison M. Hayford, ”The Geography of Women: An Historical Introduction”, *Antipode* 1974:6:2, s. 1–19. Se äv. Gillian Rose, *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*, Cambridge 1993.
- 3 Derek Gregory, ”Spatial Structure”, i *The Dictionary of Human Geography*, (ed.) R.J. Johnston *et al.*, 2a utg., Oxford 1986, s. 451. Se äv. Doreen Massey, *Space, Place, and Gender*, Cambridge 1994. Jfr. Henri Lefebvre, *La production de l’espace*, Paris 1974.
- 4 Se t.ex. Hsu-Ming Teo, ”Women’s Travel, Dance, and British Metropolitan Anxieties”, *Gender and History* 2000:12:2, s. 366–400 med där anförd litteratur.
- 5 Se t.ex. Françoise Piponnier, ”L’univers féminin: Espaces et objets”, i *Histoire des femmes en occident 2: Le Moyen Age*, (ed.) Christiane Klapisch-Zuber, Paris 1990, s. 344ff, och Mark Wigley, ”Untitled: The Housing of Gender”, i *Sexuality and Space*, (ed.) Beatriz Colomina, Princeton 1992, s. 337–355.

- 6 Se t.ex. Grethe Jacobsen, "Female Migration and the Late Medieval Town", i *Migration in der Feudalgesellschaft*, (Hrsg.) Gerhard Jaritz & Albert Müller, Frankfurt/Main & New York 1988, s. 43-55, Franco Cardini, "Egeria la pellegrina", i *Medioevo al femminile*, (ed.) Feruccio Bertini, Roma & Bari 1989 samt Karl-Heinz Spieß, "Unterwegs zu einem fremden Ehemann: Brautfahrt und Ehe in europäischen Fürstenhäusern des Spätmittelalters", i *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (Hrsg.) Irene Erfen & Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997, s. 17-36 med där anförd litteratur.
- 7 Se dock Dietrich Denecke, "Straße und Weg im Mittelalter als Lebensraum und Vermittler zwischen entfernten Orten", i *Mensch und Umwelt im Mittelalter*, (Hrsg.) Bernd Herrmann, Stuttgart 1987, s. 207-223, Dick Harrison, *Medieval Space: The Extent of Microspatial Knowledge in Western Europe during the Middle Ages*, Lund 1996, Irene Erfen, "Einführung, Reisen und Fremdheit: Positionen der Forschung", i *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (Hrsg.) Irene Erfen & Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997, s. 1-5.
- 8 Se dock Barbara A. Hanawalt, *The Ties That Bound: Peasant Families in Medieval England*, New York & Oxford 1986, och Barbara A. Hanawalt, "At the Margins of Women's Space in Medieval Europe", i *Matrons and Marginal Women in Medieval Society*, (eds) Robert R. Edwards & Vickie Ziegler, Woodbridge 1995, s. 1-17.
- 9 Om kvinnlig migration, se Eva Österberg, "Bofasta och flyttare i äldre vasatidens bondesamhälle", *Historia och samhälle: Studier tillägnade Jerker Rosén*, Malmö 1975, och Jacobsen, "Female Migration and the Late Medieval Town", s. 43-55.
- 10 För en allmän forsknings- och litteraturoversikt, se John W. Bernhardt, *Itinerant Kingship and Royal Monasteries in Early Medieval Germany, 936-1075*, Cambridge 1993.
- 11 David Herlihy, "Land, Family, and Women in Continental Europe, 701-1200", i *Women in Medieval Society*, (ed.) Susan Mosher Stuard, Philadelphia 1976, s. 13-45, Eva Österberg, "Makt, stat och kön: Begreppens tyranni, ambivalenta tolkningar och kvinnorna på 1600-talet", i *Kjonn, makt, samfunn i Norden i et historisk perspektiv*, (red.) Berit Gullikstad & Kari Heitmann, Dragvoll 1997, s. 47f, Kerstin Westerlund, *Kvinnliga brukspatroner*, Stockholm 2004. Se äv. Eileen Power, *Medieval Women* [utg. M.M. Postan], Cambridge 1975, s. 34, 43, Elise Boulding, *The Underside of History: A View of Women through Time*, Boulder 1976, s. 434, Mavis E. Mate, *Women in Medieval English Society*, Cambridge 1999, s. 13, 64f.
- 12 Anna Sigurðardóttir, "Islanske kvinders økonomiske retslige stilling i middelalderen", i *Kvinnans ekonomiska ställning under nordisk medeltid*, (red.) Hedda Gunneng & Birgit Strand, Kungälv 1979, s. 90.
- 13 Om begreppen territorialitet och mobilitet allmänt, se Robert David Sack, *Human Territoriality: Its Theory and Practice*, Cambridge 1986 och Jørgen Ole Bærenholdt, "Territorialitet, mobilitet og mestringsstrategier", i *Praksis, rum og mobilitet: Socialgeografiske bidrag*, (red.) Kirsten Simonsen, Fredriksberg 2001, s. 141-171. Andra exempel på territorialitet och mobilitet som spatials maktstrategier för konstruktion av genus finns i medeltida lagstiftning. Enligt den norska Gulatingslagen skulle t.ex. endast kvinnor som dömts för dråp utvisas ur landet ("Mannhelgebolck" kap 10, *Gulatingslovi* (övers. Knut Robberstad), Oslo 1952, s. 178). Se vidare Valerie I.J. Flint, "Space and Discipline in Early Medieval Europe", i *Medieval Practices of Space*, (eds) Barbara A. Hanawalt & Michael Kobiakka, Minneapolis 2000, s. 149-166.
- 14 Michelle Z. Rosaldo, "Woman, Culture & Society: A Theoretical Overview", i *Woman, Culture and Society*, (eds) Michelle Z. Rosaldo & Louise Lamphere, Stanford 1974, s. 1-17.
- 15 Se Marc Bloch, *La société féodale 1: La formation des liens de dépendance*, Paris 1949, Karl Bosl, "Die horizontale Mobilität der europäischen Gesellschaft im Mittelalter und ihre Kommunikationsmittel", *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 1972:35:1, s. 40-53.
- 16 Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme (XVe-XVIIIe siècle)*, Tome 1er, Paris 1967, s. 323. Se äv. Bloch, s. 97ff.
- 17 Joan Parkes, *Travel in England in the Seventeenth Century*, Oxford & London 1925, s. 219.

- 18 Harrison, s. 177-218, Janken Myrdal, "Allmogeresor enligt bondedagböcker", *Meddelanden från Arkivet för folks historia* 1979:2, äv. tr. i "Landbon, ladan och lagen" och "Hägnaderna, arbetstiden och bygdelaget" samt ytterligare 20 agrarhistoriska artiklar, Stockholm 1996, s. 163-175. Inte heller permanenta flyttningar inom bondeklassen, t.ex. i samband med giftermål, tycks ha rört längre sträckor än så; se Österberg 1975, s. 71 med not 15.
- 19 Bosl, s. 48ff, Norbert Ohler, *Reisen im Mittelalter*, München 1988, s. 48ff.
- 20 Hanawalt 1986. Vissa kategorier kvinnor, t.ex. prostituerade, omgärdades av speciella mobilitetsbegränsningar, se Jonas Frykman, *Horan i bondesambället*, Stockholm 1993, s. 57f, 78ff.
- 21 Se Janken Myrdal, & Göran Bäärnhielm, *Kvinnor, barn och fester i medeltida mirakelberättelser*, Skara 1994, s. 52f.
- 22 Hanawalt 1986, s. 145ff, Piponnier, s. 344ff. Se äv. Power, s. 19: "While the Church subordinated woman to her husband, feudalism subordinated her to her fief". I Rättvikstrakten verkar kvinnor i slutet av 1700-talet ha ristat sina namn i träd för att markera sin närvaro/färd genom rummet, se Ylva Stenqvist Millde, *Vägar inom räckbåll: Spåren efter resande i det förindustriella bondesambället*, Stockholm 2007, s. 71ff.
- 23 Se Edith Ennen, *Frauen im Mittelalter*, 3e utg., München 1987, s. 76f, Nanna Damsholt, *Kvindebilledet i dansk højmiddelalder*, København 1985, s. 107, Birgit Sawyer, "Women as Landholders and Alienators of Property in Early Medieval Scandinavia", i *Female Power in the Middle Ages: Proceedings from the 2. St. Gertrud Symposium, Copenhagen, August 1986*, (eds) Karen Glente & Lise Winther-Jensen, Copenhagen 1989, s. 60.
- 24 "Die Heldin reist nicht selbst, sie wird gereist", Rolf Bräuer, "Das abenteuerliche Unterwegssein und 'Erfahren' der Welt als konstitutive Existenzweise des epischen Helden der mittelalterlichen Literatur", i *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (Hrsg.) Irene Erfen & Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997, s. 59.
- 25 Damsholt, s. 183, 200, 227f, Myrdal & Bäärnhielm, s. 26. Ofta vallfärdar den äkta mannen i hustruns ställe, se t.ex. Tryggve Lundén, "Sankt Brynolf, biskop av Skara 2: Hans eftermäle", *Credo* 1946:27, s. 16.
- 26 Bloch, s. 102, Boulding, s. 467ff.
- 27 Cardini, s. 7, Carla Casagrande, "La femme gardée", i *Histoire des femmes en occident 2: Le Moyen Age*, (ed.) Christiane Klapisch-Zuber, Paris 1990, s. 98ff. Se äv. Alcuin Blamires, *The Case for Women in Medieval Culture*, Oxford 1997, s. 126ff.
- 28 Casagrande, s. 92, 105.
- 29 "Är thz swa at een nödhgadh thiänst wtelykkir hälgha frihethena aff hänne som jnne är lykth, thz är at hon wilde hällir wara giffwin sinom eghnom wilia, farandhe hwart hänna thäktis, än swa wara bwndhin Tha likowäl är thz bätra, at hon är jnneläst...", *Speculum virginum - Jungfruspejel* (övers. Mathias Laurentii, utg. Robert Geete), Stockholm 1897-98 (Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar 31), s. 67.
- 30 Se Myrdal & Bäärnhielm, s. 41, 79 samt "Den helige Nikolaus' av Linköping liv och underverk", (utg.), Tryggve Lundén, *Credo* 1958:39:3, s. 133.
- 31 Cardini, s. 7, Ohler, s. 285, Boulding, s. 470, Mate, s. 75f. Sta Ingrid av Skänninge reste enligt en muntlig tradition i Skänninge nunnekloster flera gånger till Rom, Jerusalem och Santiago, Henrik Schück, "Två svenska biografier från medeltiden", *Antiquarisk tidskrift för Sverige* 1895:5, s. 471f.
- 32 "oc thär sökte hon Gudhelika Qvinnor oc renlifvadh, som ga skulde med henne kringhom alla the hälgha Stadha som ther varo[...]", *Scriptores Rerum Svecicarum MediiÆvi*, vol. 2:1, (utg.) Ericus Michael Fant, Upsaliæ 1828, s. 211. Förf. kurs.
- 33 Mate, s. 78, Ohler, s. 204, 422, Jungwirth, "Fahrendes Volk", i *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, vol. 2, (Hrsg.) Eduard Hoffmann-Krayer & Hanns Bächtold-Stäubli, Berlin & Leipzig 1929-30 sp. 1132.
- 34 *Women's Lives in Medieval Europe: A Sourcebook*, (ed.) Emilie Amt, New York & London 1993,

- s. 272, Dorrit Einersen, "Margery Kempe", i *Female Power in the Middle Ages: Proceedings from the 2. St. Gertrud Symposium, Copenhagen, August 1986*, (eds) Karen Glente & Lise Winther-Jensen, Copenhagen 1989, s. 153f.
- 35 "due alie mulieres de propinquo opido errantes in heremo [...]", *Scriptores Rerum Svecicarum MediiÆvi*, vol. 3:2 (utg.). Claudius Annerstedt, Upsaliæ 1876, s. 236. Se äv. Lundén 1958, s. 120, där en kvinna beskyller en viss Jakob Bagare för att kort före pingst år 1397 ha överfallit henne i en skog mellan Friedland och Anklam (dvs. hon reste ensam).
- 36 Cardini, s. 5.
- 37 Blamires, s. 176f.
- 38 Power, s. 98f, Ennen, s. 119ff, 140ff.
- 39 Kimberly A. LoPrete, "Adela of Blois: Familial Alliances and Female Lordship", i *Aristocratic Women in Medieval France*, (ed.) Theodore Evergates, Philadelphia 1999, s. 15ff, 24.
- 40 Se t.ex. Boulding, s. 434, 440 (om den engelska drottningen Beatrice och den franska Eleanor av Aquitaine), Damsholt, s. 191 (om den danska drottningen Bodil), och Ohler, s. 217 (om Karl den stores hustru Hildegard som följde med honom till Rom 780). Se äv. Ennen, s. 126ff.
- 41 Ennen, s. 147, 149f, 163f, 185, 201, Kathryn L. Reyerson, "Women in Business in Medieval Montpellier", i *Women and Work in Preindustrial Europe*, (ed.) Barbara A. Hanawalt, Bloomington, IN 1986, s. 117-144.
- 42 Vilhelm av Rubruk, *Resa genom Asien från Konstantinopel till Karakorum 1253-1255*, (utg.) Ingvar Svanberg, Stockholm 1990, s. 94, 139.
- 43 *Vadstenadiariet: Latinsk text med översättning och kommentar* (utg.). Claes Gejrot, Stockholm 1996, nr 235. Kanske är fallet detsamma med en rysk flicka (*puella Ruthenica*) på Vårfruberga kloster år 1350, *Diplomatarium svecanum*, vol. 6 (1348-1355), (utg.) Emil Hildebrand, Sven Tunberg & Ernst Nygren, Stockholm 1878-1959, nr. 4612.
- 44 Antoni Maćzak, *Travel in Early Modern Europe*, Cambridge 1996, s. 141, Linda Lomperis, "Medieval Travel Writing and the Question of Race", *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 2001:3:1, s. 160.
- 45 Thelma Jexdev, "Tre senmiddelalderlige kvindef profiler: Birgitte Olufsdatter Thott, Mette Iversdatter Dyre, Anne Henriksdatter Meinstrup", i *Profiler i nordisk senmiddelalder og renaissance: Festskrift til Poul Enemark på tresårsdagen 13. april 1983*, (red.) Svend E. Green-Pedersen et al., Århus 1983, s. 61f.
- 46 Se Mate, s. 68 om Edward II:s Isabella och Henry VI:s Margaret d'Anjou i England. Om Mätta, se Lars Sjäöins kommentar i *Gamla papper angående Mora socken 2: Arvid Siggessons brevväxling* (utg.) Lars Sjäöin, Västerås 1937, s. 471f.
- 47 Carl Ferdinand Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustavo Vasa, Grevefeiden 1497-1536, del 1*, Kjøbenhavn 1864, s. 290, och *del 2*, Kjøbenhavn 1865, s. 447. Jfr Jexdev, s. 54, och Gottfrid Carlsson, *Hemming Gadh - En statsman och prelat från Sturetiden*, Uppsala 1915, s. 170, för vilken hon var en "resolut kvinna".
- 48 Hans Gillingstam, "Mette Iversdotter (Dyre)", *Svenskt Biografiskt Lexikon* 25, Stockholm 1985-87, s. 436.
- 49 Allen 1864, s. 290f., Jfr Olof von Dalin, *Svea rikes historia ifrån dess begynnelse til våra tider, Andre delen som innehåller påfviska tiden*, Stockholm 1750, s. 853.
- 50 Dag Retsö, "Sturearkivet: En senmedeltida brevsamling", *Arkiv, sambälle och forskning* 2004:1-2, s. 57ff.
- 51 Gudrun Utterström, *Fem skrivare: Metta Iversdotters brev till Svante Nilsson - Studier i senmedeltida svenskt brevspråk*, Stockholm 1968, s. 257-273, Sturearkivet 677 och 1095 (RA), samt Utterström, s. 197ff, 201, 217-220, 222f, 227ff, 231f, 241f, 247f, 226f. Se äv. *Finlands medeltidsurkunder, vol. 7 (1509-1518)*, (utg.) Reinhold Hausen, Helsingfors 1933, nr. 548r. Mättas brev har publicerats i nitton olika publikationer, men här görs endast hänvisningar till Utterströms avhandling.

- 52 Utterström, s. 248, 227ff, 212ff, 214f, 219f, samt *Historiska handlingar, vol. 39: Handlingar till Nordens historia 1515-1523, 1: 1515-juni 1518*, (utg.) Lars Sjödin, Stockholm 1967-69, nr. 68. Se äv. Sturearkivet 1078 samt 326 (RA).
- 53 *Svenska medeltidens rim-krönikor, 3e delen: Nya Krönikans fortsättningar eller Sture-krönikorna: Fortgången af unions-striderna under Karl Knutsson och Sturarne 1452-1520* (utg.). Gustaf Edvard Klemming, Stockholm 1867-68 (Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar 17:3), s. 197, *Handlingar rörande Skandinaviens historia, vol. 19*, Stockholm 1834, s. 170ff.
- 54 Utterström, s. 192-256. Den förste svenske forskare som intresserade sig för Mättas brev var Hans Hildebrand som på sin tid tryckte flera av dem ("En tidsbild från början af 1500-talet", *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* 1878-1880:4, s. 288-296, samt *Sveriges medeltid - Kulturhistorisk skildring, vol. 3: De högste i samhället*, Stockholm 1898-1903, s. 462ff), liksom Lars Sjödin i *Gamla papper* (1937). Till och med August Strindberg, förmodligen baserad på Hildebrand, fann dem värda att citeras i utdrag och exemplifiera medeltida brevstilistik, dock utan att nämna Mättas namn; se August Strindberg, *Svenska folket i helg och söcken, i krig och i fred, hemma och ute, eller Ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia, del 1*, Stockholm 1881, s. 81f.
- 55 Utterström, s. 214f, 203f, 242f. Se äv. *Gamla papper*, s. 284.
- 56 Utterström, s. 226f.
- 57 Utterström, s. 197ff.
- 58 Se t.ex. Utterström, s. 196f, 231f, 227ff, 212ff, 215ff, 247f.
- 59 Utterström, s. 192.
- 60 Utterström, s. 197ff.
- 61 Utterström, s. 224f. Se äv. s. 209ff, 242f.
- 62 Utterström, s. 243f.
- 63 Utterström, s. 197ff, 227ff.
- 64 Se Dag Retsö, "Hur mäta en dagsled? Senmedeltida brev som källa för beräkning av restider och rekonstruktion av itinerarier", i *Ny väg till medeltidsbrev*, (red.) Claes Gejrot, Roger Andersson & Kerstin Abukhanfusa, Stockholm 2002, s. 313-336.
- 65 Sturearkivet 225b, 1099, *Historiska handlingar vol. 39* nr. 58, 258, Dag Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434-1520* (kommande publ.). Se äv. Ingrid Hammarström, *Finansförvaltning och varubandel 1504-1540: Studier i de yngre Sturarnas och Gustav Vasas statshushållning*, Uppsala 1956, s. 27 n. 9, s. 94 n. 7 samt om kronoförvaltningen, *ibid.* s. 42-72. Att Bosgården tillhört Mätta har inte tidigare uppmärksammats av forskningen, men framgår av ett brev från Svante Nilssons fogde i Söderköping Anders Persson från mars 1510 (Sturearkivet 1099), i vilket avradsmäld av Mättas korn från "Slagtbossgård" omnämns. Själva ordet är svårläst men bör syfta på den halva av godset som inte tillhörde helgeandshuset utan gick i arv (se Sven Ljung, *Söderköpings historia 1: Tiden till 1568*, Söderköping 1949, s. 21). Ytterligare belägg för Mättas koppling till godset är det faktum att det vid mitten av 1510-talet, och alltså ungefär vid tidpunkten för hennes avresa från Sverige, förfogades av hennes styvson Erik Knutsson (Tre rosor) som gav det i morgongåva åt sin hustru. Godset hade tidigare tillhört Eriks mormors syster, kung Karl Knutssons dotter Magdalena, död 1495 (se Ljung, s. 208). Förekomsten i Sturearkivet av åtkomsthhandlingar på pergament från Svantes far Nils Stures tid (daterade 1475 och 1492), tyder vidare på att Svante ärvt dem. Flera av Svantes och Mättas gemensamma gods och Axel Larssons gods inträder ganska sent i bilden; de förra framgår av köpehandlingar på pergament i Sturearkivet från september 1509 och februari 1511. Axel hade visserligen ärvt flera gods från sin far Laurens Axelsson (död 1483) (Edeby och Årsta samt gårdar i Göstrings härad), men han blev Mättas svårson först sommaren 1510. Hur mycket av Laurens övriga gods i Sverige som sonen övertog är oklart (se Carl Gustaf Styffe, *Skandinavien under unionstiden*, 3:e utg., Stockholm 1911, s. 291).
- 66 Vistelseperioderna fördelar sig på följande sätt. Stockholm f. 17/11- e. 8/12 1504 (bröllop:

Scriptores Rerum Svecicarum MediiÆvi, vol. 3:1, utg. Claudius Annerstedt, Upsalæ 1871, s. 85, Utterström, s. 201, *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*, utg. Edward Grönblad, Köpenhamn 1857, nr. III), Västerås ca. 25/6- 17/7 1505 (julfirande: RA Sturearkivet 680), Stockholm ca. 25/6- e.17/7 1505 (*Gamla papper*, s. 192; Svante hade 25/6 lämnat Stockholm och kommit tillbaka dit senast 7/8, se *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver*, vol. 5: Sverige under de yngre Sturarne, särdeles under Svante Nilsson [1504-1520], utg. Carl Gustaf Styffe, Stockholm 1884, nr. 41, samt pergamentsbrev 7/8 1505 i Stockholms stadsarkiv, tr. *Bidrag*, nr. 46), Stockholm? 14/8 1505 (mottagande av brodern Vincents svenska gods? RA Sturearkivet 677), Västerås ca. 3/11- e.10/11 1505 (bröllop mellan Kristiern Bengtsson d.y. (Oxenstierna) och Anna Sested: RA Genealogica 21, 49), Västerås 28/12 1505 (Utterström, s. 202), Örebro julen 1505 (julfirande: se *Handlingar*, vol. 19, s. 103, 113 ff.), Vadstena 10 eller 15/1-23/1 1506, Eksjö ca. 30/1-ca. 3/2 1506, Kalmar/Ljungby i Möre fastan 1506, Växjö e. 22/2 1506 (trol. på resa tillsammans med Svante Nilsson: *Bidrag*, nr. 59, *Handlingar*, vol. 19, s. 121 f., RA Sturearkivet 776, Utterström, s. 263 ff.; ang. avresan från Vadstena i januari, se RA Sturearkivet 77, 800), Eksjö ca. 1/3- e. 1/4 1506 (gårdsförvaltning: Utterström, s. 203f), Nydala kloster-Jönköping-(Västergötland)-Örebro el. Arboga e. 1/4-ca25/4 (troligen på resa tillsammans med Svante Nilsson: *Handlingar*, vol. 19, s. 153-162, *Handlingar rörande Skandinaviens historia*, vol. 20, Stockholm 1835, s. 88, samt *Arboga stads tänkebok*, vol. 3 (1493-1533), utg. Erik Noreen och Torsten Wennström, Uppsala 1939-40, s. 183), Stockholm 17/5-? 1506 (Utterström, s. 204 f.), Svartsjö f. 8/9 1506 (jfr Utterström, s. 206, RA Sturearkivet 87 och 148, *Bidrag*, nr. 87, samt *Gamla papper*, s. 231 och 226), Steninge 8-10/9 1506 (genomresa på vägen Svartsjö-Uppsala, besök hos Anna Sested: Utterström, s. 206), Uppsala 10-11/9 1506 (ibid., s. 248), Marma 11/9 1506 (genomresa på vägen Uppsala-Svartsjö? ibid., s. 248; om dateringsorten, jfr *Gamla papper*, registret), Svartsjö? E.11/9 1506 (se Utterström, s. 248), Västerås månadsskiftet november-december 1506 (sjukdom: ibid., s. 233, se äv. *Gamla papper*, s. 239), Västerås julen 1506- ca. 25/1 1507 (julfirande: *Handlingar*, vol. 20, s. 78, *Gamla papper*, s. 243, jfr RA Sturearkivet 753 och 869, *Gamla papper*, s. 241, 246), Vadstena f. 2/2-c.18/2 1507 (kyndelsmässan? Utterström, s. 206 ff., 231 f.), Eknäs e.18/2- f. 27/3 1507? (gårdsförvaltning: ibid., s. 233 ff.), Söderköping? e.18/2-f. 27/3 1507 (gårdsförvaltning? se RA Sturearkivet 828), Ulvåsa f. 27/3- e.30/3 1507 (gårdsförvaltning: RA Sturearkivet 828, Utterström, s. 227ff, 233ff), Vadstena f. 4/4- f. 12/4 1507 (Utterström, s. 233 ff.), Kumla 14/4 1507 (genomresa på vägen Vadstena-Örebro: ibid., s. 225 f., om dateringsorten, jfr Carlsson, s. 168 n.1), Örebro c.15/4-f.17/5 1507 (se Utterström, s. 233 ff.), Västerås ?-18 el.19/5 1507 (ibid., s. 208), Stockholm ca. 20/5?-13/7? 1507 (ibid., s. 245 ff.), Skänninge ca. 20/7- e.29/7 1507 (Heliga Ingridis translation: ibid., s. 245 ff.), Västerås ca. 27/8- e.1/9 1507 (RA Sturearkivet utan nr., Olof Jonsson till Svante Nilsson, Västerås 1/9 1507 samt Utterström, s. 245 ff.), Svartsjö e.1/9- e.7/9 1507 (genomresa på vägen Västerås-Stockholm: RA Sturearkivet 821, *Finlands medeltidsurkunder*, vol. 6 (1496-1508), utg. R Hausen, Helsingfors 1930, nr. 5277, se äv. ett brev från Olof Jonsson 21/9 1507 där Mätta och "electus" Torkel Jonsson i Oslo sägs ha rest genom Fjärdhundra län vid en opreciserad tidpunkt, *Gamla papper*, s. 276), Stockholm ca. 8/9- e.10/12 1507 (slottsförvaltning: Utterström, s. 212 ff., 214 f., 215 ff., 249 f., *Gamla papper*, s. 284, se äv. *Diplomatarium Norvegium*, 22:1, Oslo 1990, nr. 67), Tolg prästgård 28/2 1508 (genomresa på vägen Växjö-Ulvåsa, trol. tillsammans med Svante Nilsson: Utterström, s. 241 f., om Svantes uppehållsorter, se sköldebrev för Peder Karlsson i Rödness, daterat på Bergkvara 21/2; RA E 24), Ulvåsa 17/3-? 1508 (gårdsförvaltning? Utterström, s. 247 f., om dateringen, se *Gamla papper*, s. 294), Västerås fram till någon tidpunkt före 26/5 1508 (Utterström, s. 242 f., omnämmandet här av ett reseuppehåll på Hästholmen vid Enköping på väg till Svartsjö tyder på Västerås som avreseort), Svartsjö 26/5-? 1508 (gårdsförvaltning: Utterström, s. 242 f.), Hörningsholm f. 9/6 1508 (gårdsförvaltning: ibid., s. 243f), Tälje 9/6-? 1508 (ibid., s. 243 f.), Svartsjö? e. 9/6 1508 (ibid., s. 243 f.), Västerås? (se *Bidrag*, nr. 222), Stockholm 13/9 1508 (Utterström, s. 236 f.), Västerås? -22/1? 1509 (RA Sävstaholms samlingen F 33:336), *Diplomatarium Dalecarlicum*:

- Urkunder rörande landskapet Dalarna*, vol. 1, utg. C G Kröningssvärd & J Lidén, Stockholm 1842, nr. 213, jfr Carlsson, s. 212 not 3), Västerås 9/3 1509 (fastlagen: Utterström, s. 217 ff., *Gamla papper*, s. 332, se äv. RA Sturearkivet 1039), Stockholm ca.15/5- f. 12/9 1509 (slottsförvaltning: RA Sturearkivet 1076, se äv. *Gamla papper*, s. 336, 338, 339, RA pappersbrev 20/3 1509, *Finlands medeltidsurkunder*, vol. 7, nr. 5361, RA pergamentsbrev 23/5 1509, Sturearkivet pergamentsbrev 3/9 1509 samt RA Sturearkivet 1078), Västerås 14/12 1509 (*Gamla papper*, s. 348), Svartsjö f. 7/2 1510 (se Utterström, s. 217 ff.), Boglösa (Trögd) 7/2 1510 (genomresa på vägen Svartsjö-Västerås: *ibid.*, s. 217 ff.), Västerås? fastlagen 1510 (*ibid.*, s. 217 ff., se äv. *Bidrag*, nr. 292, samt *Sveriges traktater*, s. 557 ff.), Arboga f. 12/3-20/3 1510 (resa tillsammans med Svante: *Arboga stads tänkebok*, s. 232-236), Västerås? första hälften av april 1510 (tillsammans med Svante? *Bidrag*, nr. 298, 297), Stockholm slutet av maj- f. 29/7 1510 (Mättas dotter Kristinas bröllop: se Jakob Langebek, *Anledning til en Historie om de norske Bergverkers Oprindelse og Fremvext*, Kjøbenhavn 1758, s. 141 f., RA Sturearkivet 1108 och 1115, Utterström, s. 219 f. samt *Gamla papper*, s. 553 n. 2), Åbo f. 29/7- e.22/8 1510 (slottsförvaltning: *Finlands medeltidsurkunder*, vol. 7, nr. 5466, 5469, 5470, 5475), Kumo gård 14/9- f. 6/10 1510 (tingsförhandlingar: *Finlands medeltidsurkunder*, vol. 6, nr. 5343 samt vol. 7, nr. 5481, om dateringen av det förra brevet, se Hans Gillingstam, *Åtterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden: Släkthistoriska studier*, Stockholm 1952, s. 619 not 649), Åbo f. 6/10- f. 26/11 1510 (*Finlands medeltidsurkunder*, vol. 7, nr. 5483, 5484), Stockholm f. 26/11- e.19/12 1510 (*ibid.*, nr. 5481, 5483, 5488, Utterström, s. 220 ff., samt RA Sturearkivet 1148), Hörningsholm nyår 1511 (äv. jul?) (julfirande? gårdsförvaltning? *Bidrag*, nr. 333), Västerås f. 8/2 1511 (Utterström, s. 222f), Stockholm ?- f. 4/5 1511 (*ibid.*, s. 223f, jfr *Finlands medeltidsurkunder*, vol. 7, nr. 5514), Svartsjö 4/5 1511 (Utterström, s. 223f), Stockholm? E. 4/5 1511 (*ibid.*, s. 223f, jfr *Finlands medeltidsurkunder*, vol. 7, nr. 5514), Hörningsholm f. 5/10 1511 (Utterström, s. 224f), Vällingeed 5/10 1511 (genomresa på vägen Hörningsholm-Svartsjö: *ibid.*, s. 224 f.), Svartsjö? e. 5/10 1511 (*ibid.*, s. 224f), Stockholm f. 16/11- e.17/12? 1511 (Sten Sture d.y:s bröllop: *Stockholms stads tänkeböcker*, vol. 2:4: 1504-1514, utg. J A Almquist, Stockholm 1931, s. 221, 222, 230, 231 f.), Västerås nyår (och jul?) 1512 (*Svenska medeltidens rim-krönikor*, 3:e delen, s. 196 ff.).
- 67 Se t.ex. Eva Österberg, "Svenska kvinnors ekonomiska ställning under medeltiden: Några frågor och metodproblem", i *Kvinnans ekonomiska ställning under nordisk medeltid*, (red.) Hedda Gunneng & Birgit Strand, Kungälv 1979, s. 1-13, Carole Pateman, "Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy", i *Public and Private in Social Life*, (eds) S. I. Benn & Gerald F. Gaus, London 1983, Österberg 1997, s. 22-63, samt Mate.
- 68 LoPrete, s. 15ff, 24.
- 69 *Gamla papper*, s. 276.
- 70 Se Amy Livingstone, "Aristocratic Women in the Chartrain", i *Aristocratic Women in Medieval France*, (ed.) Theodore Evergates, Philadelphia 1999, s. 64ff.
- 71 Ett av de få undantagen verkar ha varit Jon jarls änka, som i mitten av 1200-talet enligt Erikskrönikan företog en veritabel vedergällningsaktion mot sin mans mördare; se *Erikskrönikan* (utg.). Sven-Bertil Jansson, Stockholm 1993, s. 43f.
- 72 Se Pauline Stafford, *Queens, Concubines and Dowagers: The King's Wife in the Early Middle Ages*, 2:a utg., London & Washington 1998, s. 117ff.
- 73 Uppfattningen förekommer tidigast hos Henry Bruun ("Mette Iversdatter Dyre", *Dansk biografisk leksikon* 6, København 1935, s. 154-156; se äv. Hammarström, s. 47), och bygger väl närmast på en formulering i ett av Mättas brev, Utterström, s. 215ff.
- 74 Hammarström, s. 85ff.
- 75 Se Fabian Persson, "Dog utlewad cammarfröken: Det svenska hovfruntimret under stormaktstiden", i *Jämnerdal och fröjdesal: Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, (red.) Eva Österberg, Stockholm 1997, s. 306-333.
- 76 "[d]enne ustadige Qvinde", Allen 1865 s. 446. Jfr Jexlev, s. 59.